KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Gejza Horák

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Valéria Betáková, Gejza Horák, Ján Horecký, Ivan Masár, Ján Matejčík, Ján Oravec, Konštantín Palkovič, Jozef Ružička, Ján Sabol, Elena Smiešková, Milan Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

I. Masár Čo očakávame od jazykového redaktora . . . 225

Hlasy o slove

M. Figuli Národný jazyk — ľudská hodnota 229

* * *

Čítame Slovník slovenského jazyka 231

J. Oravec Jazyková kultúra a predložky 235

E. Kriaková Čo počúvame z rozhlasového štúdia v Banskej Bystrici 239

J. Bartoš Skúsenosti s vyučovaním slovenčiny na jednej francúzskej škole . . . 241

Rozličnosti

O spojke *než*. J. Stanislav. 245

Zo slovenských ľudových názvov húb. M. Majtánová 247

Poznáte slovo *armecký?* M. Majtán 249

Správy a posudky

Slabá pomoc slovenským rečníkom. J. Bosák 250

Znepokojujúce jazykové nedostatky učebnice literatúry. V. Uhlár 253

Spytovali ste sa

Domerok je ústrojné slovo. I. Masár 255

Nie častota, ale častosť. J. Jacko 255

Odstúpiť spisy, či postúpiť spisy? M. Považay 255

KULTÚRA SLOVA

ROČNÍK 4 — 1970 — ČÍSLO 7

Čo očakávame od jazykového redaktora

IVAN MASÁR

Kto sústavnejšie sleduje náš časopis, zbadá, že v ňom dosť miesta zaberá posudzovanie jazykovej stránky rozmanitých kníh, časopisov, novín a iných textov. A ľahko môže zistiť aj to, že väčšina posudkov má kriticko-nápravný ráz; menej je už takých posudkov, v ktorých recenzent vyzdvihuje vysokú jazykovú a štylistickú úroveň hodnoteného diela.[1]

Za vecnú stránku i jazykovú úroveň každého textu nesie plnú zodpovednosť najmä autor. Vieme však, že pri terajšej organizácii tlače jestvuje medzi autorom a tlačiarňou sprostredkujúci článok — vydavateľstvá a nakladateľstvá so štábom korektorov, odborných i jazykových redaktorov. Práci tých posledných chceme venovať krátku úvahu, lebo sa ukazuje, že najmä od nej závisí, či sa budú na stránkach odborných jazykovedných časopisov zjavovať v prevažnej miere nápravne zacielené kritické analýzy vydavateľskej produkcie.

Každá práca sa dá vykonávať iba za istých predpokladov. Aj práca jazykového redaktora závisí od istých predpokladov — nazvime si ich pre náš cieľ vonkajšími a vnútornými.

Pod vonkajšími predpokladmi máme na mysli dostatok príručiek umožňujúcich jazykovému redaktorovi overiť správnosť a užitočnosť jeho zásahu do autorského alebo prekladateľského textu, ako aj spolo-

[1] Pozitívny je napr. jazykovo-štýlový rozbor Šikulovej knižky *Prázdniny so strýcom Rafaelom* (pozri J. Ružička, *Milá knižka o muzike*, KS 1, 1967, 269-273), kladne vyznieva hodnotenie mesačníka *Prieskumník* (pozri J. Horecký, *Sympatický podnikový časopis*, KS 2, 1968, 310-311), recenzia knižky P. Kršáka, *Od Olympie po Mexico* (pozri Š. Michalus, *O jednej knižke — tentoraz pochvalne*, tamže, 356-357), prózy H. Kľačka *Múdry Birbal* (pozri J. Oravec, *Indická filozofia v slovenskom rúchu*, KS 4, 1970) atď.

čenské podmienky, v ktorých sa starostlivosť o jazykovú kultúru nepodceňuje a nezaznáva. V porovnaní s nedávnou minulosťou zmenila sa tu situácia od základu. Ak ešte v päťdesiatych rokoch — najmä na začiatku — mohol sa jazykový redaktor pri svojich rozhodnutiach opierať zväčša iba o Pravidlá slovenského pravopisu, prípadne o zastarané a napokon aj málo prístupné slovníkové príručky (Kálal, Tvrdý, Hvozdzik), postupne sa situácia zlepšovala natoľko, že dnes môžeme hovoriť o vybavenosti základnými príručkami a o relatívnom dostatku špeciálnych príručiek potenciálne slúžiacich potrebám jazykovej kultúry.[2]

Okrem toho od vedeckej konferencie o kultúre spisovnej slovenčiny (5.—7. decembra 1966 v Smoleniciach) začali sa utvárať priaznivejšie podmienky na ochranu a rozvoj nášho národného jazyka; na konferencii sa položil základný kameň pre spisovnú slovenčinu — schválili sa Tézy o slovenčine. Vonkajšie predpoklady sú teda uspokojivé, preto jazykoví redaktori nemôžu chyby v redigovaných publikáciách ospravedlňovať nedostatkom praktických príručiek i vedeckých prác o slovenčine, nedostatkom impulzov nabádajúcich k ich využívaniu, prípadne nepriaznivým spoločenským ovzduším, v ktorom by sa jazykovej kultúre nežičilo. Príčiny častých jazykových nedostatkov tlačeného slova budú teda v tom, že sa vždy uspokojivo nespĺňajú vnútorné predpoklady. Máme tým na mysli pripravenosť vydavateľských pracovníkov, najmä jazykových redaktorov a korektorov. Aké predpoklady má spĺňať jazykový redaktor, aby z jeho nakladateľstva vychádzali publikácie, ktorých jazyková úroveň vyhovuje požiadavkám jazykovej kultúry?

---

[2] Z praktických príručiek spomenieme tu aspoň E. Pauliny, *Krátka gramatika slovenská*, Bratislava 1962 (1. vyd.), *Jazyková poradňa I, II, III, IV*, V, Bratislava 1957, 1960, 1964, 1966, 1968, J. Horecký, *Kultúra slovenského slova*, Bratislava 1956 (1. vyd.), J. Mistrík, *Praktická slovenská štylistika*, Bratislava 1962 (1. vyd.), tenže, *Slovenčina pre každého*, Bratislava 1967, A. Zauner, *Praktická príručka slovenského pravopisu*, Bratislava 1966 (tretie, zrevidované a upravené vydanie), J. Oravec, *Slovenské predložky v praxi*, Bratislava 1968 atď.

Zo špeciálnych publikácií uvádzame J. Horecký, *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava 1956, tenže, *Slovotvorná sústava slovenčiny*, Bratislava 1959, kolektívne dielo *Morfológia slovenského jazyka*, Bratislava 1966, kolektívne dielo *Slovník slovenského jazyka* (v rozpätí od r. 1959 do r. 1968), J. Oravec, *Väzba slovies v slovenčine*, Bratislava 1967 atď.

Okolnosť, že je dostatok vhodnej jazykovednej literatúry, zdôrazňuje v súvislosti s prácou pracovníkov rozhlasu a televízie aj J. Stanislav, *Rozhlas a televízia v slovenskej rodine*, KS 4, 1970, 5. O potrebe diferenciácie tejto literatúry pozri J. Horecký, *Z teórie jazykovej kultúry*, KS 2, 1968, 66-67. Jazykový redaktor má používať praktické i špeciálne príručky, lebo patrí do kategórie tých činiteľov v jazykovej kultúre, čo sa z povinnosti vyplývajúcej z povolania majú zaujímať o vyšší stupeň poznania spisovného jazyka a majú byť v jazykovej kultúre príkladom (pozri G. Horák, *Príklad v jazykovej kultúre*, KS 4, 1970, 66).

Predovšetkým musí mať primeranú jazykovú prípravu (vzdelanie), ktorá do istej miery zaručuje, že každý jazykový jav bude chápať ako čosi živé, podliehajúce vývinu i zmenám. Jazykový redaktor nemá dogmaticky uplatňovať poučky, pravidlá a zákony, tobôž nie prvky individuálneho štýlu a vlastné jazykové záľuby. Má sa usilovať čo najväčšmi rešpektovať autorov a prekladateľov individuálny štýl a jeho výrazové prostriedky, má vedome podporovať vývinové tendencie spisovného jazyka podľa vnútorných zákonitostí a jeho štýlovú diferenciáciu.

Pracovníkom jazykovej poradne JÚ SAV sa dakedy autori ponosujú na neodôvodnenosť zásahov jazykových redaktorov do autorského textu. Daktorí jazykoví redaktori bez potreby a stereotypne nahrádzajú výrazy *je potrebné, je nevyhnutné, žiada sa* atď. vetnou príslovkov *treba* (zato však kritizovaný výraz *je treba* ich pozornosti uniká). Necitlivo a priamočiaro prevádzajú pasívne konštrukcie na aktívne (napr. *dielec bol namontovaný — dielec namontovali, vodič bol pokutovaný — vodiča pokutovali*), hoci v odbornej jazykovednej literatúre sa nikde neformulovala poučka, že „slovenčina nemá rada pasívum alebo že sa mu zásadne vyhýba".[3] Neodôvodnené sú aj také zásahy do autorského textu, keď sa istý výraz nahrádza synonymným, pričom obidva vyhovujú kritériu spisovnosti, napr. *povzbudzovať — nabádať, byť niekde prítomný — zúčastniť sa na niečom, rozprávať sa — zhovárať sa, vyskytovať sa — nachádzať sa* atď. (Ale redaktor môže upraviť text vtedy, keď autor monotónne a nefunkčne používa iba jeden výraz, hoci má naporúdzi viac.[4]) Z hľadiska štýlovej primeranosti je nevhodné napríklad v referáte o futbalovom zápase vyžadovať namiesto expresívneho výrazu *bomba* neutrálny výraz *prudká strela,* obrazné vyjadrenie *jeho prihrávky majú oči* upravovať *má presné prihrávky/prihráva presne,* výstižný výraz zo športového slangu *betónovať/murovať* zásadne nahrádzať neutrálnym spisovným výrazom *hrať obrannú hru,* ako to niekedy pre nepochopenie štylistického rozvrstvenia výrazových prostriedkov a ich funkčného využitia žiadajú jazykoví redaktori.

Od jazykového redaktora sa vyžaduje pestované jazykové povedomie. Nie bez príčiny sa v Tézach o slovenčine konštatuje: „Rozkolísanosť jazykovej praxe a chyby v nej sú prejavom slabého jazykového povedomia mnohých používateľov spisovnej slovenčiny. V nijakom prípade to

---

[3] O používaní pasíva pozri E. Pauliny, *Pasívum v slovenčine,* Slovo a tvar 3, 1949, 123-129; dostupnejšia je však *Morfológia slovenského jazyka,* kde je o tejto otázke na str. 551-556 dostačujúce poučenie aj pre náročnú jazykovú prax.

[4] So zámerným (funkčným) využívaním jedného výrazu sa môžeme stretnúť najmä v umeleckej literatúre. Napr. J. Blažková v jednej svojej próze takto funkčne využíva stereotypnú uvádzaciu vetu *povedal pán, povedala pani* (bližšie pozri J. Mistrík, *Výboje v štýle najnovšej prózy,* zb. *Jazyk a štýl modernej prózy,* Bratislava 1965, 38).

nie je dôsledok nedokonalosti jazyka".[5] Požiadavka pestovaného jazykového povedomia je tesne zviazaná s požiadavkou náležitej jazykovej prípravy. Bez základných poznatkov o jazyku ako dorozumievacom prostriedku konkrétneho spoločenstva, bez istého stupňa ovládania nášho spisovného jazyka sa jazykové povedomie nemôže ani upevňovať, ani rozvíjať. Pritom je známe, že pestovanie jazykového povedomia dotýka sa aj mimojazykových oblastí, ako sa ich dotýka jazyková kultúra vôbec.

Jazykový redaktor musí byť v otázkach jazykovej kultúry prinajmenej rovnocenným partnerom autora. Je dobre, ak v tejto veci autora prevyšuje a ak vie uviesť presvedčivé argumenty, že navrhované úpravy textu sú potrebné a sú v súlade s požiadavkami jazykovej kultúry. Vžíva sa však zlozvyk, že redaktor namiesto argumentácie odôvodňuje svoje úpravy iba poukazom na to, že to tak žiadajú jazykovedci. Pritom zvyčajne neuvedie meno jazykovedca, tobôž nie knižku, štúdiu, článok, kde sa o spornej veci možno poučiť alebo kde sa o nej presvedčil sám redaktor. Takýto postup oslabuje autoritu redaktora aj vtedy, keď sú jeho úpravy správne. V konkrétnom prípade autor trval na podobe *špecifičnosť*, ktorú mu jazykový redaktor opravil na vyhovujúcu podobu *špecifickosť*, lebo redaktor sa iba odvolal na autoritu, ale neuviedol argument proti pomýlenej analógii *špecifičnosť — dýchavičnosť* (keď je vraj *dýchavičnosť*, prečo by nemohla byť *špecifičnosť!*).

Prednosť toho, že redaktor je v oblasti jazykovej kultúry nad autorom, ukáže sa najmä vtedy, keď je v rukopise veľa gramatických, štylistických a iných chýb, t. j. keď sa autor priveľmi spolieha na to, že sa vydavateľ jeho rukopisu postará nielen o odstránenie drobnejších jazykových kazov a gramatických chýb, ale že napraví aj jeho štýl a celkovú povrchnú prácu.

A napokon od jazykového redaktora načim vyžadovať tvorivý, aktívny prístup k práci. Tvorivý prístup vidíme napríklad v tom, že redaktor nepokladá za nespisovné alebo aspoň za podozrivé z nespisovnosti také slová, ktoré nezaznačuje Slovník slovenského jazyka, príp. pravopisný slovník Pravidiel slovenského pravopisu. Ako tvorivú možno chápať aj prácu takého jazykového redaktora, ktorý pohotovo vnáša výsledky jazykových výskumov do redigovaných textov. Redaktor pristupuje k práci tvorivo aj vtedy, keď nerešpektuje viditeľné chyby a omyly používaných príručiek. Aktivita jazykového redaktora je v uvedomení, že živý jazyk sa mení, že sa mení aj jazyková teória, a že teda aj jazykové príručky zastarávajú.

Jazykový redaktor má právomoc i povinnosť očistiť text od jazykových chýb, ale navyše má mať ctižiadosť radiť autorovi aj v náročnejších otázkach, t. j. v otázkach jazykového štýlu (výber prostriedkov,

[5] *Tézy o slovenčine*, KS 1, 1967, 39.

spresňovanie formulácií atď.). Prax však odkrýva dva nedostatky: nedostatok ctižiadosti a nevyužívanie právomoci. Kultúre tlačeného slova pomôže, ak jazykový redaktor bude dôsledne využívať svoju právomoc a uplatňovať zdravú ctižiadosť, opretú v rovnakej miere o schopnosť vidieť, čo je nesprávne, ale najmä o schopnosť posúdiť, čo správne je. Až potom môžu nápravno-kritické rozbory tlače uvoľniť priestor v našom časopise iným potrebám jazykovej kultúry, napr. vo väčšej miere analýze dobrých vzorov.

Nad predpokladmi práce jazykového redaktora sme sa osobitne zamysleli preto, lebo v reťazi autor/prekladateľ — vydavateľ — tlačiareň je dôležitým ohnivkom. Pravdaže aj preto, lebo posudky vydavateľskej produkcie v našom časopise signalizujú, že na škodu jazykovej kultúry ani toto ohnivko nebýva vždy najpevnejšie. Predpokladáme, že naše zamyslenie obsahuje odpoveď na potenciálnu otázku, čo v jazykovej kultúre očakávame od jazykového redaktora. Ak je takýto predpoklad neskromný, vypomôžeme si postulátom významného slovenského jazykovedca:[6] Od jazykového redaktora chceme, aby si uvedomil, že je i sám tvorcom toho, čo sa nazýva „pekná, čistá a ľubozvučná slovenčina", aby sa zbavil mentality neslobodného človeka, ktorý smie hovoriť len to a tak, ako mu to „filologická vrchnosť káže". Pritom si však musí uvedomiť zákonitosti spisovného slovenského jazyka. Jazykovedec mu môže v práci pomáhať, ale nemôže ju robiť namiesto neho.

HLASY O SLOVE

Národný jazyk — ľudská hodnota

Reč ako dorozumievací prostriedok medzi ľuďmi zaradila by som, obrazne povedané, na prvé miesto medzi sedem divov sveta. Možnosti, ktoré reč obsiahla a celkovým uplatnením dáva ľudstvu, rovnajú sa najväčším vynálezom, aké bol, je a bude schopný mozog človeka utvoriť. Dejiny hovoreného a písaného slova sú najbohatšími dejinami na zemeguli vôbec. A napokon boli to práve národné jazyky, na ktorých tvorbe sa odpradávna bez výnimky zúčastňovalo celé ľudstvo.

[6] Ide o aktualizovaný voľný citát z úvahy prof. E. Paulinyho, *Namiesto úvodu slovo o slovenskom purizme*, Slovo a tvar 1, 1947, 3.

Jazyk nebol nijakému národu daný ani nadradenou mocou, ani vo forme vyčerpávajúceho súhrnu jazykových prejavov a gramatických zásad pred jeho praktickým používaním. Národy si samy pod tlakom meniacej sa životnej reality postupne utvárali, zdokonaľovali a dvíhali čoraz na vyšší stupeň im vlastný jazykový prejav. Ide teda o nepretržitý, živý vývinový proces, jednostaj smerujúci k dokonalejšej kryštalizácii.

No v histórii štátov a národov môžu nastať i vyslovene nepriaznivé obdobia a podmienky pre stav jazykovej kultúry. Za takéto obdobie z našej nedávnej minulosti pokladám začiatok tzv. päťdesiatych rokov, keď sa v prúde deformácií na rôznych úsekoch spoločenského života propagovali i v jazykovede bludné názory jednotlivcov. Pritom postoj ochrancov kultúry spisovnej slovenčiny sa stotožňoval až s nepriateľstvom voči socializmu. Pri vtedajšom chápaní ľudovosti sa zabudlo, že práve ľud bol a je tým najprísnejším strážcom národného jazyka a pomýlené, povrchné náhľady nemohol pokladať za službu dobrej veci. Vtedy často vyslovované heslo „Píš, ako ti zobák narástol" otvorilo cestu škodlivej ľahostajnosti, pohodlnosti a nebezpečnej živelnosti. Škodlivé následky pocítila najmä škola, literatúra, časopisy, rozhlas, televízia, čo celkove až podnes nepriaznivo vplýva na úroveň spisovného jazyka. Stalo sa vinou vtedajších nezodpovedných jednotlivcov, že naša mladá generácia tých čias nasiakla často až nezáujmom voči nášmu spisovnému jazyku. Preto je správne a chvályhodné, keď sa v posledných rokoch našej súčasnosti prízvukuje a keď aj z politickej tribúny zaznievajú hlasy, že i cez úctu k materinskému jazyku utvára sa kvalitatívne vyšší vzťah jednotlivca k spoločnosti, v našom prípade k socialistickej vlasti i pokroku vôbec.

Veď nie nadarmo vo vyspelých štátoch celé štáby vedcov zapodievajú sa otázkami jazyka. Túto úlohu na Slovensku plní Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. So zreteľom na spomenuté už okolnosti a problémy bolo načase, že ústav sa pribral vydávať populárno-vedecký časopis Kultúra slova. Je priamo prekrvený naliehavými otázkami. Správne sa v ňom spája jazyková prax s výsledkami výskumu. No pokladala by som za naliehavú službu a dobré úsilie jazykovedcov, keby sa popri doteraz zaužívanej forme vedeckej práce venovali takejto závažnej úlohe: Aby hneď na začiatku pri vznikajúcej potrebe pomohli voliť a ustáliť nové názvy a výrazy, zodpovedajúce normám spisovnej slovenčiny, a neobmedzovali sa len na dodatočnú kritiku nesprávneho. A kládla by som jazykovedným pracovníkom na srdce, aby v snahe o správne nedopúšťali sa nesprávneho.

Láska a úcta k materinskému jazyku má byť prirodzenou súčasťou uvedomelého snaženia človeka a prirodzenou súčasťou jeho citového a rozumového sveta. Rodina a škola má tu zohrať významnú úlohu. Ja sama rástla som na oravskej dedine v prostej roľníckej rodine, ale tam bohatstvo a krása jazyka pokladali sa za bohatstvo a krásu človeka. Slová, to boli pre náš ľud zlaté zrná. A tou rečou hovorili a písali Hviezdoslav, Kukučín, Jégé a našli aj svojich pokračovateľov.

Od maličkého mala počúvala som, ako zvoní reč mojich rodákov. Od študentských čias nosievala som pri sebe ceruzôčku a papierik. Naň som si zapisovala, ukladala ako mince z drahého a vzácneho kovu vety a slová nášho oravského ľudu. To bolo po predkoch moje bohatstvo i sila, ktorá ma spútala vernosťou i hrdosťou so slovenským rodom. A tak opakujem znova, že i cez úctu k materinskému jazyku utvára sa kvalitatívne vyšší vzťah jednotlivca k spoločnosti, ale aj vzťah spoločnosti k jednotlivcovi ako ľudskej hodnote.

MARGITA FIGULI

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michalusa, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.[1]

horkokrvný — SSJ uvádza ako z češtiny prevzaté knižné zastarané slovo. O zastarané slovo nejde, lebo máme doklady aj zo súčasnosti, ktoré nevyvolávajú dojem zastaranosti. Napriek tomu, že je prídavné meno *horkokrvný* pomerne dobre doložené, pôsobí v spisovnej slovenčine neorganicky so zreteľom na to, že slovo *horký* vo význame „horúci" je jednoznačne nespisovné. V takomto zmysle sa adjektívum *horkokrvný* hodnotilo v Slovenskej reči.[2] Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1940 ho uvádzajú ako chybné (od vydania z r. 1953 sa neuvádza). Slovník A. Jánošíka — E. Jónu ho označuje hviezdičkou. Myslíme, že tieto hodnotenia mal akceptovať aj SSJ tak, že mal odporúčať vhodné ekvivalenty *temperamentný, prchký, prudký, horúcokrvný.*[3]

horňan — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „obyvateľ horného konca dediny". Myslíme, že niet príčiny pokladať toto slovo za nespisovné.[4]

---

[1] Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle prvého ročníka (1967) nášho časopisu.

[2] SR VII, 71.

[3] V SR na citovanom mieste sa hovorí: „Českému zloženému slovu „horkokrevný" zodpovedalo by slovenské „horúcokrvný". Lenže takého slova v slovenčine niet..." Je pravda, že sa toto slovo ujalo naozaj minimálne. V našom materiáli máme iba jediný doklad (od Jesenského). — Ďalšie vhodné ekvivalenty pozri v článku Š. Peciara, *Adjektíva s -krvný a ich odvodeniny v slovenčine*, KS 2, 1968, 11.

[4] Za spisovné sme pokladali aj opozitum *dolňan* (KS 2, 1968, 263).

horovať[2] — SSJ uvádza ako z češtiny prevzaté knižné zastarané slovo s významom „horliť". Podľa dokladov, ktoré máme k dispozícii, nejde o zastarané slovo. Všetky sú novšie a všetky z rokov po roku 1940. Ani v materiáli zo štúrovského obdobia na slovo *horovať* v uvedenom význame niet dokladu. Ide teda o čerstvé prevzatie z češtiny, ktoré sa v spisovnej reči neudomácnilo a hodnotí sa ako nespisovné.

Poznámka. 1. Sloveso *horovať* v uvedenom význame sa v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu uvádza s hviezdičkou. V Kálalovom slovníku sa na str. 1008 ako príklad na slovensko-českú homonymiu uvádza: *horovať sa — běhati se; horovati (o čem) — rojčiť.*

2. Za skutočne zastarané treba pokladať homonymné sloveso *horovať* (v SSJ *horovať*[1]) s významom „mať prevahu, prevyšovať, prevládať; byť nad niekým, nad niečím". Napr.: *V historickom románe nemajú tendenciózne slová žiadneho významu, bo v nich horuje len dej a dej.* (Kalinčiak)

horovať sa — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „chcieť sa páriť (o kobyle)". Na toto sloveso máme doklady aj z odbornej literatúry. Hodnotíme ho ako spisovné slovo.

horúcny — SSJ uvádza ako knižné zriedkavé slovo prevzaté z češtiny. Myslíme, že ide o neudomácnené, nespisovné slovo, ktoré nemožno pokladať ani za knižný a zriedkavý variant slova *horúci*, resp. za synonymum slova *vrelý*.

Poznámka. Slovník A. Jánošíka — E. Jónu prídavné meno *horúcny* uvádza s hviezdičkou.

hospoda — SSJ uvádza ako zastarané slovo. Myslíme, že toto vymedzenie je správne iba pre prvé dva významy: 1. príbytok, byt, bývanie; dom; 2. najatý byt, nájom. Tretí význam „hostinec" by sa však v súčasnej spisovnej slovenčine na dosiahnutie dojmu zastaranosti použiť nedal.[5] Podľa kontextu by pôsobil alebo nárečovo (niektoré západoslovenské nárečia; ako nárečový sa uvádza v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu), alebo ako aktuálny bohemizmus. Teda v obidvoch prípadoch treba tento význam hodnotiť ako nespisovný.

Poznámka. Uvedený význam slova *hospoda* uvádza ako český vo svojom Slowári aj A. Bernolák.

hostec — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „reuma, reumatizmus, lámka". V našom materiáli máme naň okolo pät-

[5] Myslíme, že to platí napriek zisteniu V. Blanára, že tento význam jestvoval v slovenčine už v 16. storočí (Pozri V. Blanár, *Hostinec, hospoda a špitál*, Studie ze slovanské jazykovedy, Praha 1958, 338-341.)

násť dokladov, ktoré ukazujú, že by bolo primeranejšie pokladať ho za spisovné zastarávajúce slovo.

Poznámka. Slovo *hostec* sa bez poznámky uvádza vo všetkých doterajších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu. Ako spisovné ho uvádza aj slovník A. Jánošíka — E. Jónu.

hô, hôže — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slová s významom „volanie na zastavenie statku". Za spisovnú sa v SSJ pokladá podoba *hó*. Myslíme, že na takúto diferenciáciu medzi týmito citoslovcami niet dôvodu a že podobu *hô (hôže)* treba pokladať za zriedkavejší, ale spisovný variant citoslovca *hó*.

Poznámka. Je pravda, že sú nárečia, v ktorých oproti hláske *ó* v spisovnej reči stojí dvojhláska *ô* (napr. spisovné *trón* — nárečové *trôn*), ale myslíme, že rozdiel medzi *hó* a *hô* sa nepociťuje na pozadí tejto analógie.

hôľ — SSJ uvádza ako knižné zastarané slovo s významom „palica". Myslíme, že toto hodnotenie nie je primerané, a to ani napriek tomu, že všetky doklady sú od starých autorov. Slovo *hôľ* sa v súčasnom spisovnom jazyku nedá použiť na dosiahnutie dojmu zastaranosti. Jednoznačne sa pociťuje ako nespisovné. V slovníku sa ako heslové slovo malo uviesť menším typom a jeho spisovný ekvivalent *palica* polotučne.

Poznámka. V slovníku A. Jánošíka — E. Jónu sa slovo *hôľ* označuje hviezdičkou.

hrablice — SSJ uvádza ako nespisovné, krajové slovo s významom „zariadenie v podobe dlhozubých hrablí pripevnené na kose pri kosení obilia". Ako spisovné pomenovanie tohto zariadenia sa uvádza slovo *hrabky*. Najprv treba povedať, že uvedený výklad v SSJ sa zakladá na chybnej interpretácii (a tá má pôvod v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu) tohto dokladu od Vajanského: *Zamĺkol cvendžiacej kosy tón, hrablice prišli do práva! Hore sa, hrabáčky, hore!* Z tohto dokladu vari dosť zreteľne vidieť, že slovom *hrablice* sa tu pomenúvajú *hrable*. Dosviedča to aj širší kontext, v ktorom sa vraví: *Na lúky, dievčence, na lúky, uschla už voňavá tráva!* Okrem toho slovo *hrablice* všetky doterajšie vydania Pravidiel slovenského pravopisu spracúvajú v hesle *hrable*. Pomenovanie *hrablice* pokladáme za spisovné expresívne zriedkavé slovo (ide asi o takú expresívnosť, akú má napr. slovo *jedlica* oproti neutrálnemu *jedľa*).

Poznámka. Treba však pripomenúť, že význam, ktorý slovu *hrablice* pripisuje SSJ a slovník A. Jánošíka — E. Jónu, nepokladáme za vy-

lúčený, lebo sa môže zakladať na spomenutom základnom význame „hrable". Uvádza ho vo svojom Slowári aj A. Bernolák. Je aj v Kálalovom slovníku. My však v našom materiáli na tento význam doklad nemáme.

hrachovica — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „hrachová polievka". Myslíme, že ide o ústrojne utvorené slovo. Analogicky sú utvorené napr. slová *kapustnica* (= kapustná polievka) a *cesnakovica* (= cesnaková polievka), a tie SSJ hodnotí ako spisovné. Aj slovo *hrachovica* treba pokladať za spisovné zriedkavé slovo.

hrana — SSJ druhý význam „vyzváňanie, najmä za mŕtveho" uvádza ako knižný a zastaraný. Ide o prevzatie z češtiny, ktoré má v slovenčine minimálnu frekvenciu a neudomácnilo sa. V slovníku sa malo upozorniť, že sa napr. oproti spojeniu *niekomu zvoní hrana* môže postaviť spisovné *niekomu zvoní umieráčik* alebo *niekomu zvonia do hrobu.*

Poznámka. Na porovnanie uvádzame, že názov Hemingwayovho románu For Whom the Bell Tolls je v českom preklade *Komu zvoní hrana,* v slovenskom *Komu zvonia do hrobu.*

hrant — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vysvetľuje ho slovami „válov, žľab". Máme naň v našom materiáli okolo pätnásť dokladov. Zo starších dokladov ešte možno usudzovať, že jeho výskyt v literatúre súvisí so západoslovenskou nárečovou oblasťou, ale z novších dokladov vidieť, že slovo *hrant* ako nepríznakové slovo používajú aj autori, ktorí nepochádzajú zo západného Slovenska. Niekoľko dokladov máme aj z odbornej literatúry. Myslíme, že je primerané slovo *hrant* hodnotiť ako spisovné.

Poznámka. Slovo *hrant* sa uvádzalo aj v Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1931 a 1940. Od vydania z r. 1953 sa neuvádza.

hrať si — SSJ v hesle *hrať* uvádza ako zastarané slovo a vysvetľuje ho slovesom „hrať sa". Nejde o zastarané slovo, ale jednoznačne o chybu z hľadiska normy. V tomto zmysle sa sloveso *hrať si* hodnotí aj v slovníku A. Jánošíka — E. Jónu. Pri príslušnom význame slovesa *hrať sa* je poznámka: „nespr. *hrať si* (čes.) = *hrať sa*". Podobné stanovisko je aj v Jazykovej poradni II (Bratislava 1960, str. 83–84). Tak sa malo postupovať aj v SSJ.

hrdý — SSJ druhý význam „nádherný, veľkolepý, znamenitý, skvostný, výborný" uvádza ako nespisovný, nárečový. Doklady však ukazujú, že tento význam nemá úzku nárečovú platnosť a že sa hodnotí ako spisovný a expresívny.

hrebenák — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „mlynské koleso hnané spodnou vodou". Myslíme, že toto slovo je primeranejšie hodnotiť tak, ako ho hodnotí slovník A. Jánošíka — E. Jónu — ten ho uvádza ako spisovné slovo.

Poznámka. Slovník spisovného jazyka českého (Praha 1960) výkladom slova *hřebenáč* (mlýnské kolo na spodní vodu, které má jen jeden kruh) naznačuje, že ide o druh kolesa na spodnú vodu. Nepodarilo sa nám zistiť, či to nie je tak aj v slovenčine.

Jazyková kultúra a predložky

JÁN ORAVEC

Pri správnom a výstižnom vyjadrovaní hrajú dôležitú úlohu predložky. Vidieť to už z toho, že sa používajú tak často ako nijaké iné slová. Na dorozumenie totiž nestačí veci, vlastnosti, deje iba pomenovať, lež treba vyjadriť i vzťahy medzi nimi. A na to práve slúžia predložky. Predložky po slovesách v spojení s pádmi mien vyjadrujú rozmanité vzťahy, a to konkrétne: priestorové, príčinné (príčinu, podmienku, prípustku, cieľ, účinok) a spôsobové (spôsob, zreteľ, mieru, prostriedok), i abstraktné, t. j. predmetové; po podstatných menách vyjadrujú i ďalšie, prívlastkové vzťahy. Ako sme uviedli, predložky nevyjadrujú vzťah samy, ale v spojení s pádom mena, ktoré po nich nasleduje. Najmenej sa potrebujú opierať o nasledujúce slovo pri vyjadrovaní priestorových vzťahov (smeru a miesta). No i tieto významy vyjadrujú predložky len všeobecne a i tu je potrebný pád nasledujúceho slova, aby sa odlíšil (dynamický) význam smeru od (statického) významu miesta (porov. rozdiel *pod dačo — pod dačím*). Pri iných ako priestorových významoch potrebujú sa predložky oprieť o ďalšie činitele, najmä o vecný význam nasledujúceho slova a o význam predchádzajúceho slova alebo i viacerých slov. Iba v súhre so všetkými týmito činiteľmi predložka vyjadruje daný vzťah presne a jednoznačne. Pozorujme to na príkladoch: zo samej predložky *na* nevidíme, či ide o smer, miesto, čas, cieľ atď. Keď ju spojíme s pádom nejakých mien, už ich vecný význam a pád ju vymedzujú lepšie, napr. *na miesto — na mieste, na čas, na roboty ...*, a v závislosti od nadradených slov sa význam týchto spojení ďalej spresňuje, napr. *ísť (prísť, sadnúť si ...) na miesto, prísť na čas, ísť (odísť ...) na roboty;* najmä v závislosti od predmetových slovies sa stáva jej význam celkom jednoznačný, porov. *upozorniť, pamätať sa na miesto, spoliehať sa na čas, podoberať sa na robotu.*

Počet slov, s ktorými sa jednotlivé predložky spájajú, nie je nemenný. Vývin ide dvoma smermi: na jednej strane rastie počet spojení s istou predložkou, napr. pri predložkách *pre, za* (v cieľovom význame), na druhej strane isté predložky strácajú pôvodné pozície, napr. predložka *o* v cieľovom význame ustupuje akuzatívnej predložke *za* (porov. *bojovať o dačo — za dačo),* príčinná predložka *za* príčinnej predložke *pre* a pod. V takýchto prípadoch vzniká neistota a kolísanie. Pravda, ani vývin jazyka neženú dopredu voľajaké tajomné sily. Vo väčšine prípadov vieme zistiť, prečo isté skupiny ľudí uprednostňujú istú predložku (napr. nepoznajú dobre spisovný jazyk, vychádzajú z nárečia a pod.). Práve preto je na mieste, keď sa výsledky vývinu aj dnešný úzus hodnotia z hľadiska potrieb spisovného jazyka na základe dosť bohatého dokladového materiálu a dosť hlbokého rozboru.

V tomto príspevku sa dotkneme novších alebo celkom nových spojení predložiek, a to v základnom, priestorovom význame a v cieľovom (účelovom) význame.

V základnom, t. j. v priestorovom význame sú slovenské predložky jasne odlíšené. Dotýkajú sa alebo i čiastočne prekrývajú len významy predložiek *v* a *na.* Je to tak preto, že sa rozšíril a ďalej sa rozširuje význam predložky *na.* Pôvodne predložka *na* označovala povrch iba z hornej strany, dnes už označuje povrch vôbec, i zboku (porov. spojenie *pribiť tabuľu na stenu),* i odspodu (porov. spojenie *lepiť sa na podošvy).* Predložky *v, na* sú jediné predložky, ktoré sú v základnom priestorovom význame rovnoznačné, preto sa ich synonymita využíva, a to pri vlastných menách (miestnych), porov. *v/na Hradišti, Šumiaci, Brezovej, Čingove,* i pri všeobecných menách, napr. *v poli — na poli.* Predsa však možno a treba robiť medzi nimi rozdiel. Predložka *v* je základná priestorová predložka, predložka *na* vyjadruje priestor len v obmedzenom zmysle („na povrchu"), pri miestnych menách iba v hornatých oblastiach. Túto okolnosť však nie sú povinní vedieť všetci používatelia nášho jazyka, preto im nemožno zazlievať, keď k málo známym miestnym menám dajú základnú miestnu predložku *v,* napr. *v Hradišti, v Turičkach, v Brezovej, v Čingove...* Vyjadrujú sa bezchybne spisovne. Miestny úzus s predložkou *na* v takýchto prípadoch *(na Hradišti, na Turičkach, na Brezovej, na Čingove...),* hoci sa v spisovnom jazyku zásadne neodmieta, zafarbuje prejav hovorovo. Predložka *na* sa viacmenej záväzne vyžaduje len pri menách všeobecne známych, napr. pri menách krajín a krajov *(na Slovensku, na Morave, na Spiši, na Orave, na Kysuciach, na Považí, na Horehroní)* a pri menách známych miest a lokalít, napr. *na Vrútkach* (známa železničná križovatka), *na Štrbskom Plese, na Sliači* (kúpele).

S miestnymi predložkami *v, na* súvisia smerové predložky *do, na.* K menám s miestnou predložkou *na* sa dáva smerová predložka *na,*

napr. *(liečiť sa) na Sliači — (ísť) na Sliač*, kým k menám s miestnou predložkou *v* sa kladie smerová predložka *do*, napr. *v Trnave — do Trnavy*.

Smerové predložky *na, do* si konkurujú aj pri udávaní smeru vôbec (na otázku *kde?*), povedzme pri označovaní vlakového a autobusového spojenia, napr. *vlak na Žilinu - do Žiliny, autobus na Nitru - do Nitry*. Správne sú tu obidve predložky, ale základná je predložka *na*. Treba ju použiť najmä vtedy, keď neudávame smer cesty konečnou stanicou, lež iba prechodovou stanicou.

Predložky *na — v, na — do* sa stretajú i pri všeobecných menách, napr. *na poštu — do pošty, na záchod — do záchodu*. V takýchto spojeniach predložka *na* v protiklade k predložkám *do, v* nemá čisto miestny význam, priberá odtienok cieľa (účelu), napr. *ísť na súd, na národný výbor* značí „ísť dačo vybaviť na súde, na národnom výbore". Práve preto sa živo pociťujú ako nesprávne spojenia, kde sa predložka *na* používa bez tohto odtienku v čisto smerovom alebo v čisto miestnom význame, napr. *(ísť) na internát, na študovňu, na spálňu, na dielňu, na baňu, (byť) na internáte, na študovni, na spálni, na dielni, na bani* ... Predložka *na* sa sem dostala podľa vzorov v cudzích jazykoch, najskôr do slangu vojakov, napr. *ísť na cimru/na izbu, byť na cimre/na izbe*, neskoršie do študentského slangu. Tento protiklad nerušia ani spojenia *ísť do kina, do divadla*, lebo k nim sa cieľové (účelové) určenie pridáva osobitne a má cieľovú predložku *na*, napr. *ísť do kina na ten a ten film, ísť do divadla na takú a takú hru*. Cieľový význam tu ostal pri predložke *do* len v najstarších spojeniach, napr. *chodiť do ľudovej školy, chodiť do meštianskej školy*. Pri názvoch stredných škôl už pripúšťa úzus dvojakosť: *chodiť do gymnázia (do reálky) — na gymnázium (na reálku)*. Pri názvoch vysokých škôl sa už dávno ustálilo určenie s predložkou *na: chodiť na univerzitu, na techniku, na vysokú školu, na medicínu, na právo, na filozofiu*. Takisto je to i pri slovese *študovať: študovať na univerzite, na technike ... na medicíne, na právnickej fakulte...*

Z iných ako priestorových vzťahov najživší pohyb zaznačili vzťahy príčinnosti (príčina, cieľ). Sú charakterizované najmä zvýšenou frekvenciou základnej príčinnej predložky *pre* v iných ako príčinných významoch (v cieľovom a v predmetovom význame), ostatné posuny majú menší dosah. Bohužiaľ, tieto použitia nevyvoláva nezaokrytá potreba, lebo na uvedené významy má slovenčina prostriedky v predložkách *po, na, za*, ale nedostatočné poznanie spisovných prostriedkov u jednotlivých používateľov.

Nejde tak ani o cieľové spojenia, v ktorých už dávnejšie predložka *pre* konkuruje predložke *po*, porov. *ísť/poslať po mlieko, po doktora*, ktoré predsa sú založené aj na domácom nárečovom základe z juhozápadnej polovice Slovenska. Ide viacej o celkom nové použitia, ktoré ne-

majú v domácom fonde nijakú oporu, napr. v spojeniach: *opatrenia pre zlepšenie zásobovania, prístroje pre skúšanie kvality výrobkov, zariadenia pre ťažbu nafty, miesto pre táborenie, plán pre rok 1971, šaty pre slávnostnú príležitosť (pre večer), to je pre dnes/pre dnešok všetko, raz pre vždy...* Takéto spojenia vnikajú do slovanských jazykov zo západných jazykov (germánskych, románskych) a hrubo narúšajú domácu predložkovú sústavu, v ktorej sa zreteľne odlišuje príčina ako začiatok príčinnej súvislosti a cieľ ako jej koniec, kde sa príčina vyjadruje predložkou *pre*, a cieľ predložkou *na*, prípadne inými cieľovými predložkami, napr. v spojeniach: *opatrenia na zlepšenie zásobovania, prístroje na skúšanie kvality výrobkov, zariadenia na ťažbu nafty, miesto (vyhradené) na táborenie, plán na rok 1971, šaty na slávnostnú (každú) príležitosť (na večer), to je na dnes/na dnešok všetko, to na dnes stačí, raz navždy* a pod. Neústrojné sú najmä spojenia so slovesnými a s dejovými podstatnými menami: *(krém) pre opaľovanie, (dať liek) pre posilnenie, (byť) pre úžitok/pre útechu.* Tu spisovný jazyk neznesie inšie ako predložku *na: krém na opaľovanie, (dať liek) na posilnenie, byť na úžitok, na potechu.* Podobné sú aj spojenia, kde sa dejové abstraktné meno nahrádza časovým.

Z toho, čo sme povedali, nevyplýva, že by predložka *pre* nevyjadrovala cieľ vôbec. Vyjadruje ho, ale iba okrajovo, v osihotených prípadoch, podobne ako základná cieľová predložka *na* zasa iba okrajovo vyjadruje príčinu. Predložka *na* vyjadruje príčinu v takých jednotlivých spojeniach ako *obzrel sa na zapísknutie,* kde sa príčinný vzťah vyvinul z časového vzťahu bezprostrednej následnosti.

Predložka *pre* zasa vyjadruje cieľ v takých jednotlivých spojeniach, kde už predložka *na* má iný ako cieľový význam, alebo tvorí ustálenú lexikálnu jednotku: *pre príklad* („napríklad" je už ustálená príslovka na uvádzanie výpočtu, príkladu a pod.). Ďalej predložka *pre* vyjadruje cieľ v spojeniach, ktoré sme prevzali ako celok z cudzích jazykov, napr. spojenie *umenie pre umenie* z francúzskeho *l'art pour l'art.* No to sú jednotlivosti. Viacej cieľových spojení umožnili použitia predložky *pre* s osobnými menami, kde môže vyjadrovať i prospech, blízky cieľu, napr. *variť (obed) pre deti.* Tu je predložka *pre* možná, hoci len ako druhotná náhrada holého datívu, ktorý je tu základným prostriedkom. Ba možno ju pripustiť i pred neosobnými menami, ak nahrádzajú osobné mená, t. j. pred názvami kolektívov, spoločností, skupín ľudí, napr. dodávame *odliatky pre výrobu* (= *pre výrobcov*) *točoviek,* lebo tak odlišuje vzťah prospechu od čisto cieľového vzťahu v spojení *odliatky na výrobu točoviek.*

V menej starostlivom úze sa pri predložke *pre* začínajú ukazovať i opačné prípady, ktoré ju odsúvajú z jej základného, príčinného použitia. Predložku *pre* tak oslabuje druhotná cieľová predložka *kvôli* napr.

v spojeniach: *Obranca Lackovič kvôli zraneniu (= pre zranenie) v druhom polčase nenastúpil; Kvôli povodni (= pre povodeň) prievoz (loď) nepremáva; Kvôli deťom (= pre deti) prišla neskoro do roboty.* Takéto spojenia s predložkou *kvôli nie* sú vhodnejšie ako spojenia s predložkou *pre,* lebo príčinu nevyjadrujú tak jednoznačne ako základná príčinná predložka *pre.*

(Pokračovanie v ďalšom čísle)

Čo počúvame z rozhlasového štúdia v Banskej Bystrici

ELENA KRIAKOVÁ

Na stránkach tohto časopisu sme čítali nie jednu úvahu i kritickú poznámku o poslaní masovokomunikačných a iných kultúrnych inštitúcií pri šírení kultúry hovoreného slova.[1] Poväčšine sa v spomínaných príspevkoch konštatoval nezodpovedný prístup k jazyku tých ľudí, pre ktorých je hovorené slovo každodenným chlebom. Bohužiaľ, ani ďalšia poznámka k tejto problematike nemôže byť iná ako kritická. Chceme sa dotknúť najmä fonetickej, ale okrajovo aj morfologickej stránky jazykových prejavov interných a externých pracovníkov rozhlasového štúdia v Banskej Bystrici.

Na nedostatočnú starostlivosť o skultivovanie jazykových prejavov, ba v niektorých prípadoch (účinkujúci redaktori) na trestuhodné porušovanie normy spisovnej slovenčiny upozornili sme prvý raz na konferencii o kultúre spisovnej slovenčiny, ktorá sa konala v Smoleniciach v decembri 1966. Naše konštatácie vcelku platia i dnes. Istá zmena je evidentná iba smerom dole, a to u externých pracovníkov štúdia, členov Divadla Jozefa Gregora-Tajovského vo Zvolene, ktorí z príjemných a kultivovaných sobotných podvečerov urobili remeselne odbavené stereotypné „čítačky". Starostlivejší prístup k jazyku badať u hlásateľky L. F. (okrem melodickej stránky prejavu) a hlásateľa J. M.

---

[1] J. Stanislav, *Rozhlas a televízia v slovenskej rodine,* KS 4, 1970, 3—6; J. Prokop, *Čo sme počuli v rozhlase a v televízii,* KS 4, 1970, 22—23; E. Kriaková, *Poznámka o jazykovej kultúre jedného operného súboru,* KS 2, 1968, 104—107.

Príkladov na porušovanie ortoepickej normy spisovnej slovenčiny je veľa, uvedieme aspoň tie, ktoré sme zachytili z jednotlivých relácií posledných týždňov. Takmer všetkým, ktorí sa dostávajú k mikrofónu, robí ťažkosti výslovnosť mäkkého *ľ*. Okrem hlásateľa J. M. vyslovujú všetci túto hlásku tvrdo. Tak sme ju zachytili nielen v slabikách *-le, -li*, napr. *alebo, nasledovne, lepší, zaviedli, pálilo* (28. 3. 1970, 16.30—17.30), ale aj v takých slovách, ako *učitel, ludí, velkonočný pondelok, ludovú riekanku, pohladnicu, vela vody, veritel* (28. 3. 1970 v tej istej relácii); *velký záujem, v dohladnej dobe, pochopitelne* (23. 3. 1970, 16.30). V slovenskej spisovnej výslovnosti dochádza k početným zmenám hlások, ktoré sa môžu uskutočňovať v závislosti od nasledujúcej hlásky alebo nezávisle od nej. Nás zaujímajú najmä zmeny spomínané ako prvé, teda tie, ktoré sa foneticky opisujú ako spodobovanie čiže asimilácia. Asimilácia spoluhlások podľa znelosti sa väčšinou dodržiava, väčšie výhrady máme proti asimilácii spoluhlások podľa sykavosti, ktoré sme počuli v slovách *Čadca, Bytčica* vyslovené ako *v Čaci* (2. 4. 1970), *v Byčici* (7. 4. 1970). Nesykavé spoluhlásky, v našom prípade *d* a *t*, a záverové sykavé *c* sa na tvaroslovnej hranici asimilujú na zdvojené záverové sykavé spoluhlásky *cc, čč*, teda *v Čacci, v Byčči*ci. Podobne nie je prípustný v spisovnom prejave asimilačný zánik spoluhlások *t, d* medzi zuboďasnovými spoluhláskami v skupinách *zdn, stn*, napr. *krsné deti, krsný otecko* (6. 4. 1970) — správne *krstné deti, krstný otecko*. Frekventované sú priestupky proti výslovnostnému variantu znelého pernozubného treného *v*, teda proti obojpernej zvučnej trenej spoluhláske *ṷ*, ktorá sa väčšinou vyslovuje ako *v*, a to jednak vnútri slova, po samohláske pred spoluhláskou — *pravdepodobne, nasledovne, hlavne* (28. 3. 1970) namiesto *praṷdepodobne, nasledoṷne, hlaṷne*. I na konci slov počujeme často výslovnosť s *v: druhov, vodákov* (7. 4. 1970), *vozňov, polnohospodárov, stav, hláv* (23. 3. 1970) namiesto *druhoṷ, vodákoṷ* atď. Pernozubné *v* vyslovujú dokonca aj namiesto *u* v inštrumentáli singuláru ženského rodu: *s celkovou úpravov, s kvetinovov výzdobov* namiesto *s celkov o u úprav o u, s kvetinov o u výzdob o u*. Výslovnosť spoluhlásky *v* u hlásateľky L. F. varíruje, podmienená je charakterom hlásky, ktorá nasledujú po koncovom *v*. Pernozubné *v* sa v jej prejavoch vyskytuje najmä v tých pozíciách, kde sa aj nasledujúce slovo začína tou istou hláskou: *touto cestov vám posielajú bozky, do ďalších rokov vinšujú* ... Pri správnom členení textu by sa týmto chybám dalo predísť.

Zo samohláskového systému je najviac postihnutá dvojhláska *ô*. Tá sa redukuje na dlhé *ó* alebo na krátke *o*, napr. *môj, môžte, vôbec*. Ani kvantita samohlások sa nedodržiava zásadne. Nazdávame sa, že by pracovníci rozhlasu mali poznať významotvornú funkciu kvantity v slovenčine, jej schopnosť rozlišovať významy slov, napr. *muka — múka, sud — súd* atď. O významovom rozdiele medzi uvedenými dvojicami

slov zaiste nikto nepochybuje. Vyhli by sa azda takým slovným deformáciám, ako je *bruska* (23. 3. 1970), *skuška* (28. 3. 1970) ap.

Celkom okrajovo sa dotkneme morfologickej správnosti jazyka relácií spomínaného štúdia. Pozastavíme sa len pri jednom tvare, o ktorom sa na stránkach jazykovedných časopisov písalo nie raz a o ktorom sa hovorilo viac ráz v rozhlasových jazykových poradniach. Máme na mysli tvorenie ženského rodu od akademických titulov mužského rodu — *doktor, inžinier* ap. V slovenčine sa tvoria názvy pre ženy z názvov pre mužské osoby tzv. prechyľovaním. Najobvyklejšou príponou je prípona *-ka*. Zvyčajne sa pripája mechanicky k mužským názvom, ktoré sú zakončené na spoluhlásku: *učiteľ — učiteľka, doktor — doktorka, inžinier — inžinierka* ap.

V súvislosti s jazykovou úrovňou vysielania banskobystrického štúdia upozorňujeme na konštatovanie Jána Stanislava v citovanom článku: „Vedeckých diel o slovenčine, a to o všetkých jej plánoch, je dnes na knižnom trhu dostatok. Naše pozorovania však ukazujú zaostávanie jazykovej praxe za teóriou jazyka práve na tých miestach, kde vysoká odbornosť v jazykových otázkach by mala byť samozrejmosťou."

Skúsenosti s vyučovaním slovenčiny na jednej francúzskej škole

JOZEF BARTOŠ

Mal som možnosť pôsobiť ako lektor slovenského jazyka na Katedre slavistiky Filozofickej fakulty Univerzity v Bordeaux v školských rokoch 1967/68 a 1968/69. Bola to veľmi zaujímavá práca. Rád by som sa s niektorými svojimi skúsenosťami podelil i s čitateľmi Kultúry slova.

Slovenčina sa prednáša na niektorých francúzskych univerzitách v rámci štúdia slavistiky. Študenti majú možnosť vybrať si popri ruštine iný slovanský jazyk. Donedávna si volili poľštinu, srbochorvátčinu, bulharčinu, ukrajinčinu a češtinu. Slovenčina sa stala vo svete známejšou vlastne až v poslednom desaťročí vďaka našim vynikajúcim prácam o slovenčine a cieľavedomému úsiliu slovenskej kultúrnej pospolitosti oboznamovať zahraničie nielen so slovenským jazykom, ale i so slovenskou kultúrou a civilizáciou. Stáva sa však dosť často, že o slovenčinu majú záujem i neslavisti, napr. historici, ba i nefilológovia (napr. chemici).

Chcem povedať niekoľko slov o konfrontačnej metóde, ktorú som používal, a potom by som sa zmienil o hlavných ťažkostiach, s ktorými sa moji poslucháči pri štúdiu slovenčiny stretali.

Francúzštinu jazykovedci zvyčajne zaraďujú k tzv. analytickým jazykom. Je známe, že v tomto type jazyka sa podstatné mená neskloňujú ohýbaním. Ani slovesné časy sa v podstate netvoria príponami. Slová si spravidla zachovávajú svoju podobu, nemenia sa. Gramatické funkcie sa vyjadrujú pomocnými slovami (predložkami a spojkami) a slovosledom (podstatné meno pred slovesom je podmet, podstatné meno po slovese je predmet). Francúzske podst. meno *la table* (stôl) má takéto skloňovanie: *la table, de la table, à la table, la table; les tables, des tables, aux tables, les tables.* Francúzska veta *Pierre bat Paul* znamená po slovensky *Peter bije Pavla.* Slovosled francúzskej vety nemožno tu zmeniť, zmysel vety by bol iný.

Pri vyučovaní slovenčiny ako cudzieho jazyka treba brať do úvahy uvedené znaky (to sú len tie najhlavnejšie) materinského jazyka študenta, v našom prípade francúzštiny. Bez neprestajnej konfrontácie francúzštiny so slovenčinou si ťažko predstaviť úspešnú prácu učiteľa.

Neraz som sa presvedčil, že ťažkosti, s ktorými sa stretávajú francúzski študenti pri štúdiu slovenčiny, sú do značnej miery spôsobené špecifickosťou ich rodného jazyka. Francúzska samohláska *i* je omnoho zatvorenejšia ako slovenské *i.* Podobne je to i so samohláskou *é.* I človek bez fonetického školenia okamžite zistí francúzsku výslovnosť slovenských slov, ako napr. *robí, myslí, pekné, rozmanité.* Francúz sa veľmi chytro prezradí i nesprávnym prízvukovaním a nezachovávaním kvantity. Pri časovaní francúzskych slovies je prítomnosť osobných zámen absolútne nevyhnutná. Tento návyk potom Francúzi automaticky prenášajú i na slovenčinu. Nepovedia *spievam,* ale *ja spievam* a podobne. Učiteľ slovenčiny sa musí usilovať, aby si poslucháči vedome osvojili štruktúru slovenského jazyka. Pri svojej práci má využívať zhodné a odlišné črty slovenčiny a francúzštiny. Špecifickosť slovenčiny treba preto vysvetľovať na pozadí francúzštiny. Usiloval som sa teda uplatňovať v praxi konfrontačnú metódu, ktorá sa zakladá na fungovaní jazykového systému slovenčiny a francúzštiny.

Neznamená to však, že sa hodiny slovenčiny premenili na hodiny konfrontačnej gramatiky. Niektoré javy bolo možné i potrebné vysvetľovať len zo špecifickosti slovenského jazyka a neuchyľovať sa k zbytočným a umelým paralelám s francúzštinou. Presvedčil som sa, že konfrontačná metóda je výhodná v začiatočných štádiách vyučovania slovenčiny. Potreba konfrontovania sa zmenšovala podľa toho, ako si študenti osvojovali slovenský jazyk.

Medzi najťažšie problémy slovenského jazyka patrili slovesný vid, rod podstatných mien, kongruencia a rekcia, význam a použitie pádov

a predložiek, slovosled, ale aj výslovnosť niektorých slovenských hlások. Rád by som sa zmienil o týchto hlavných ťažkostiach, s ktorými sa stretá francúzsky študent pri štúdiu slovenčiny, trocha podrobnejšie.

Francúzsky prízvuk je na poslednej slabike slova. V slovenčine je prízvuk na prvej slabike. Bolo veľmi ťažké naučiť Francúzov správne prízvukovať slovenské slová a slovné spojenia. Počas svojho dvojročného pobytu vo Francúzsku som sa stretol s Francúzmi, ktorí hovorili po slovensky (alebo po česky) dosť dobre, ale podľa ich francúzskeho prízvuku som ihneď zistil, že slovenčina (resp. čeština) nebola ich rodnou rečou.

Francúzom sa ťažko vyslovujú slová s viacerými spoluhláskami na začiatku slova. Výslovnosť slovenských slov ako *štvrť, vpredu, vzadu, srdečne* im spôsobuje veľké ťažkosti. Je to iste najmä preto, že spoluhlásky *r* a *l* vo francúzštine nikdy nemajú funkciu samohlások. Ťažké bolo naučiť ich kvantitu samohlások, lebo kvantita samohlások ako fonologická vlastnosť vo francúzštine takmer vôbec nejestvuje. Dosť veľkú námahu museli moji poslucháči vynaložiť, ak chceli správne vysloviť slovenské hlásky, ktoré vo francúzštine neexistujú, napr. slovenské zubodąsnové *r* (väčšina Francúzov má čapíkovú výslovnosť *r*), palatalizované spoluhlásky *ť, ď, ľ*, sykavky *dz, dž, č, c* (tento zvuk si často plietli so zvukom *k*), obojperné *ụ;* slovenské trené *j* často čítali ako *ž*, spoluhlásku *ch* sú náchylní čítať ako *š* (na obidve chyby vplýva to, že hlásky *j, ch* sa vo francúzštine vyslovujú ako *ž, š*); hrtanové *h* ako i zadopodnebné *ch* Francúzi vyslovujú len s veľkou námahou a po dlhom nacvičovaní. Medzisamohláskové *s* často vyslovujú pod vplyvom francúzštiny ako *z*.

Pri výslovnosti slovenských samohlások Francúzi nepociťovali osobitné ťažkosti. Pravda, vyslovovali ich zatvorenejšie alebo otvorenejšie ako v slovenčine. Isté ťažkosti mali s výslovnosťou samohlásky *ä*. Prvú časť dvojhlások *ie, ia, uo* niekedy vyslovovali slabične.

Z morfologických kategórií nepochybne najťažšia bola kategória slovesného vidu. O tejto kategórii vo francúzštine sotva možno hovoriť. O niečo ľahšiu situáciu som mal u tých poslucháčov — a tých bola na moje šťastie väčšina — ktorí študovali ruštinu. Stačilo mi teda robiť paralely medzi slovenčinou a ruštinou. Uvedieme niekoľko príkladov na slovesný vid slovenských slovies i s francúzskym prekladom: *odpracovať — exécuter totalement (une tâche), vyspať sa — dormir son saoûl, zakričať — pousser un cri, narobiť sa — se tuer de travail, načakať sa — se lasser d'attendre, pousmiať sa — avoir un leger sourire, kopnúť — donner un coup de pied.*

Aj rod slovenských podstatných mien patril niekedy medzi úskalia slovenskej gramatiky, lebo kritérium zakončenia slovenského podstatného mena nemožno vždy s istotou uplatniť pri zisťovaní jeho rodu.

Neutrum, ako je známe, vo francúzštine nie je. Podstatné mená podľa vzoru *hrdina* francúzski študenti takmer pravidelne pokladali za feminína.

S rodom podstatných mien súvisí i kongruencia (zhoda). Aj tá spolu s rekciou (väzbou) slovies mojich poslucháčov neraz veľmi plietla. Poslucháči museli vynaložiť veľké úsilie, keď mali správne vyskloňovať napr. spojenie *hlavná stanica* alebo *vysoký chlap.*

Ani pády v našom slova zmysle vo francúzštine nie sú. Zachovali sa už len ich zvyšky. Pri vysvetľovaní tejto problematiky mi neraz pomohli paralely s inými flektívnymi jazykmi, ktoré poslucháči ovládali (napr. paralely s latinčinou).

Slovosled je vo francúzštine gramatikalizovaný — skladobná hodnota slova sa spravuje podľa miesta vo vete. Hlavné vetné členy majú spravidla takýto slovosled: podmet — prísudok — predmet. Je to tzv. ordre descendant, najprv sa vyjadrujú riadiace slová a potom slová riadené. V slovenčine je naproti tomu pomer hlavných členov vety (podmet, prísudok, doplnok, predmet) vyznačený pádovou flexiou. Pri počúvaní „francúzskej slovenčiny" (alebo češtiny) som mal dojem, že slovenské (resp. české) vety boli veľmi monotónne, utvorené vždy podľa tej istej stereotypnej vetnej schémy.

Mojim poslucháčom sa zdala slovenčina ťažká i preto, lebo v jej slovnej zásobe nenachádzali nijakú podobnosť s francúzskou lexikou. Výhodu slovenčiny videli naproti tomu v čítaní slovenského textu. Po slovensky píšeme, zjednodušene povedané, tak ako hovoríme. Čítať francúzsky text je však nepomerne ťažšie. Francúzsky pravopis je podľa niektorých francúzskych lingvistov národnou katastrofou. Za výhodu slovenčiny pokladali niektorí aj to, že v slovenčine nejestvuje člen.

Pokúsil som sa aspoň stručne opísať, akú metódu som prednostne používal pri vyučovaní slovenčiny a v čom spočívali hlavné ťažkosti francúskych študentov pri jej štúdiu. Napriek týmto ťažkostiam väčšina mojich poslucháčov pracovala húževnate a svedomite.

Ks

ROZLIČNOSTI

O spojke než

V tomto príspevku chceme upozorniť na nevhodné používanie spojky *než* ako spojky časovej vety na označenie následnosti. Ale najprv pohľad na dejiny spojky *než*.

V kultúrnom jazyku Veľkej Moravy bola známa spojka *neže*, a to vždy po komparatíve v porovnávacej vete. Skladá sa zo záporky *ne* a častice *že*. V tomto zložení je známa len v češtine a slovenčine. V poľštine je podobný útvar, ale so záporkou *ni*, t. j. je *niže*, zmenené časom na *niž*. Koncové *-e* zaniklo i v poľskej spojke *niž* i v českej a slovenskej spojke *než*, lebo nemalo morfologickú úlohu. V srbochorvátčine je *nego* s podobným zložením, lenže s *-go*, ktoré je starým variantom *že*, lebo toto je z *ge*, t. j. už v prajazyku je striedanie *ge/go*.

V slovenčine už v 15. storočí je táto spojka známa, a to len v porovnávacích vetách po komparatíve a prídavných menách *inší*, *iný* a *žiaden*. V starej češtine býva *než* v spojeniach *prvé než*, *dřéve než*. V poľštine je *niž* v takej istej polohe s dokladmi od 14. do 19. stor. V češtine sa časom kladie *než* i do časových viet, ale tento vývin je sekundárny a neznámy v najstarších českých pamiatkach. V tejto funkcii je spojka *niž* v poľštine neznáma. V najstarších slovenských textoch býva *prvé, prvej než, driev než*, v 19. stor. bývajú spojenia *driev lež, driev kým, prvej ako, prv pokiaľ* a potom *prv ako*, ale aj *prv než, prvej než, skôr než, skôr ako*. V slovenských textoch nebýva *než* ako spojka časovej vety na označenie následného deja. Pokiaľ ju čítame v slovenských textoch, prenikla k nám z češtiny. Dnes najmä v novinách je celá záplava tejto spojky namiesto slovenských spojok *kým, pokým, dokým, pokiaľ, dokiaľ*, v staršej literatúre *čím, dočím, počím*, nárečove *pokád, pokáľ, pokeľ*. Spojku *čím* má napr. S. Chalupka: *Čím prišiel deň nový, //Neostal ani len// Znak po Kurucovi* (Bombura) a viac ráz. Táto spojka je len v slovenčine a srbochorvátčine.

Tak píše Andrej Kozma v príspevku Je to zlá cesta? (Smena 9. 8. 1968, str. 1): *Trvalo nám dosť dlho, než sme na to prišli.* Pavel Havlíček (Práca 14. 8. 1968, str. 3) píše: *Čo robiť, než budeme mať spracovateľské kapacity.* Nepodpísaný redaktor píše v Smene (13. 9. 1968, str. 3): *Trvalo celé roky, než sa podarilo rozvinúť zmysly tohto dieťaťa.* Inokedy sa píše: *Prešlo takmer dvetisíc rokov, než rehabilitovali Tibéria* (Pravda 1. 8. 1969, str. 4).

M. M. Dedinský (Pravda 28. 11. 1969) píše: *Aby sa človek aspoň tú chvíľu tešil, než zloží veko a než ho zahrnie vôňa.* V Práci 14. 7. 1969, str. 1 a 2 je nadpis: *Než sa začne nová éra ...*

Dana Špačková (Smena 18. 8. 1969, str. 2) píše: *... a tak hádam každý z nás už vopred, než ho uvidí, už vie, že pokojne a zaujímavo hovorí o veciach ...* V Smere (B. Bystrica 5. 8. 1969, str. 2) písali: *Táto doktrína sa, pravda, netýka Laosu, Thajska a ostatných krajín juhovýchodnej Ázie do čias, než skončí* (takto — J. S.) *vojna v južnom Vietname.* V Práci (12. 7. 1969, str. 9) sme čítali: *Rodriguez musel túto historku niekoľkokrát zopakovať, než mu polícia uverila.*

Vlastimil Votruba (Večerník 10. 1. 1970, str. 2) napísal: *Než sa začne s „ľadovaním", musí sa celý priestor ohraničiť ...*

Možno uviesť ďalšie doklady. Z. Magdolenová (Večerník 10. 1. 1969, str. 4) píše: *Čo starostí má (matka), než nakúpi a dopraví deti opäť po práci domov!* Pavol Zavarský nadpisuje svoj článok o dvoch „muzikantoch" na uliciach Bratislavy takto: *... než dáte korunku* (Večerník 10. 10. 1969, str. 3). Vo Večerníku skratka (vr) píše (7. 10. 1968, str. 1): *Ako dlho bude trvať, než na každého z nich príde rad?* Lýdia Novotná v článku Čriepky z Kaštelánskej riviéry (Práca 8. 8. 1969, str. 5) píše: *Než sa človek dostane po autobusovej linke zo Splitu do Kaštelov, musí prejsť okolo vykopávok starobylého mesta Solún* (správne: *Solin* — J. S.). E. Merkl (Smena 31. 12. 1969, str. 2) píše: *Trvalo teda dobrých osem rokov, než sa človek prebojoval z priestoru našej planéty na iné nebeské teleso.* Nižšie pokračuje: *... Trvalo však dobrých desať rokov..., kým došlo k stretnutiu v Helsinkách ...* Raz teda zle a raz dobre.

Dokladov by sme, pravda, mohli uviesť oveľa viac.

Správne píše V. Klobušický (Ľud 13. 9. 1968, str. 3): *Čo však robiť dovtedy, pokým (závod) spustia do prevádzky?* Napokon správne tvorenie časových viet opisujú skladby slovenského jazyka.

A tak teda spojka *než*, pôvodne *neže*, je veľmi starý spojovací prostriedok, zapísaný už v textoch, preložených na Veľkej Morave, a to v porovnávacej vete po komparatíve: *udoběe že est7 nebu i zemi prěiti n e ž e ot7 zakona edinoi čr7tě pogybnǫti* Luk. 16, 17 Mar. Zogr. *„ľahšie je nebu a zemi pominúť sa n e ž („ako") v zákone jedinej čiarke zahynúť".*

Aj v slovenčine býva v prirovnávacej vete po komparatíve a po slovách *inší, iný* a *žiaden.* Okrem toho je v časových vetách v slovenčine i po komparatívoch adverbií, o ktorých už bola reč. V časovej vete, označujúcej následnosť deja, býva v češtine spojka *než* pravidelne. Tento stav sa v češtine vyvinul sekundárne. Táto spojka prenikla z českého jazyka do reči niektorých slovenských spisovateľov. Majú ju vo svojich dielach Hviezdoslav, Krasko, Rázus, Z. Jesenská. Mávajú aj iné

črty českého jazyka. Pri prvých troch tento jav súvisí s obdobím ich tvorby, v ktorom zákony slovenskej skladby neboli ešte dôkladne spracované. Morfológia slovenského jazyka (1966, str. 731) uvádza tri príklady na *než*, a to jeden na spojenie *prv, než* (Mináč) a dva vo význame „kým, pokým, pokiaľ" (Rázus, Romanovský). V tejto funkcii sa spojka *než* neopiera o ľudovú reč a ani nie je v staršej slovenskej spisbe a starších slovenských písomných pamiatkach. (O tom bude reč v mojej historickej skladbe slovenského jazyka.)

J. Stanislav

Zo slovenských ľudových názvov húb

Hríb obyčajný Boletus edulis BULL. ex FR.

Najznámejšou našou jedlou hubou je hríb obyčajný, ktorý rastie v symbióze s mnohými ihličnatými i listnatými stromami. U nás rozoznávame štyri základné odrody:

1. hríb obyčajný smrekový,
2. hríb obyčajný — dubák,
3. hríb obyčajný borový,
4. hríb obyčajný bronzový.

Ľudoví hubári však jednotlivé odrody zvyčajne nerozlišujú.

V slovenských nárečiach sa hríb obyčajný najčastejšie pomenúva názvom *hríb*, na Orave a v Liptove *grib*, vo východnej časti Liptova a na väčšej časti východného Slovenska *grib*. Pri tomto názve treba poznamenať, že sa ním pomenúvajú aj iné hríbovité huby, niekde všetky jedlé, zbierané huby, ba miestami aj huby vôbec. Celkom ojedinele sú doložené aj podoby ženského rodu *hriba* z Popudinských Močidlian, *griba* z Beňuše a Myslavy.

Názvy z iných lexikálnych základov sú charakteristické najmä pre východnú polovicu Slovenska.

V Gemeri utvárajú súvislé oblasti názvy motivované tvrdosťou dužiny, ako *tvrdoš, tvrdýš, tvrdák, tverdák, tvärdák*, na rozdiel od mäkkých kozákov, ktoré tu volajú aj *mäkýš, ľabdoš* a pod. Ale aj na okolí Novej Bane nazývajú hríb obyčajný *tvrdáň* a severovýchodne od Martina *tuhár*.

Paralelne s názvami typu *tvrdoš* sa v Gemeri a na Horehroní používajú názvy *pincel, pinceľ, pencel, penceľ, päncel, päncel'*, zriedkavejšie

pelcman, na okolí Rožňavy *pencurák,* ktoré súvisia s nemeckým zdrobneným *Pilzel* (= hríbik).

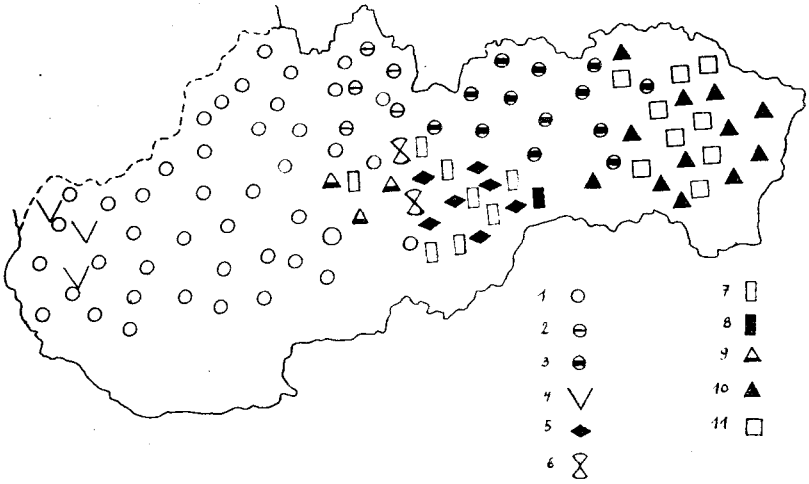

Slovenské ľudové názvy pre hríb obyčajný:
1. *hríb,* 2. *grib,* 3. *grib,* 4. *pánský hríb,* 5. *tvrdoš, tvrdýš, tvrdák,* 6. *komprd,* 7. *pincel, pencel,* 8. *pencurák,* 9. *kozák,* 10. *kozar,* 11. *zapach.*

Na okolí Rimavskej Soboty a na Horehroní sú známe názvy *komprd,* ojedinele aj *komprda,* ktorými sa v Turci a na Orave pomenúva príbuzný modrejúci hríb siniak.

Na východnom Slovensku hríb obyčajný volajú aj *kozar* a *zapach.* Pritom *kozar* je typický východoslovenský názov pre kozáky, ale aj na okolí Banskej Bystrice a Zvolena najstarší ľudia volajú hríb obyčajný *kozák* (kozáka brezového tam nazývajú *pinceľ, pincliak).*

Názov *zapach* (jeho motivácia nie je celkom zreteľná) používa sa najmä v severovýchodnej časti východného Slovenska a v susedných ukrajinských nárečiach.

Popri týchto „všeobecných" názvoch sa prakticky po celom Slovensku používa názov *dubák,* a to aj pre ostatné odrody; na okolí Košíc sú známe i varianty *dubčak, dubňak,* v Gemeri *dubovec.* V južnej časti stredného Slovenska, kde sú bohaté cerové porasty, sú rozšírené názvy *cerovec, cerák.*

Vo východnej časti bývalej Novohradskej stolice, ale i na Považí okolo Považskej Bystrice sa vyskytuje názov *bukovec,* na okolí Nového Mesta nad Váhom *bučák,* okolo Novej Bane *bukáč,* na okolí Sninej *bukovčak,* na Orave a na Kysuciach aj *bukovka.*

Na Záhorí hríb obyčajný volajú aj *pánský hríb* podľa nemeckého *Herrenpilz*.

Už v Lumnitzerovej *Flore posoniensis* z roku 1791 sa hríb obyčajný uvádza so slovenským názvom *kozák*, v Bartolomeidesovej monografii o Gemeri sú názvy *pencurák, hríb*. V 19. storočí sa spomínali názvy *hríb, grib, čierny hríb, hríb tvrdý, hríb obecný, bukový hríb, tvrdoš, dubák, bukovec*, aj *dedec* južnoslovanského pôvodu.

M. Majtánová

Poznáte slovo armecký?

Slovo *armecký (harmecký, jarmecký, varmecký)* nepatrí už dnes medzi bežne známe a používané slová, jeho vecný i spoločenský kontext už takmer úplne upadol do zabudnutia a slovo samo ostáva už iba na okraji slovnej zásoby slovenčiny. Aj dokladov v literatúre je ako šafranu.

Iba Anton Bielek v Poviestke z hôr vytvoril postavu Mikuláša Kuriša, zvaného Mišo Tarajda, ktorého zvolili v obci za *„hármedzkeho"*. Mišo Tarajda bol teda „zaslúžilý náhončí, hlásnik, hájnik, tesár, bednár, stolár, a v páde potreby i ránhojič poctivej obce Trieskovej" (Slovenské pohľady V, 1885, 115).

Tento istý význam má slovo *harmecký* aj v druhom doklade.

Jedného dňa prídu a pozháňajú jej celé stádo, zaženú do potoka, vyštvú ju z pašienka, kde i ona má podiel.

„Na svojom môžem predsa pásť!"

„To sa uvidí."

„Chcela by som vidieť, kto by mi zakázal."

„Dovedieme harmeckého. Opýtame sa, či môžeš škodu robiť. Ukážeme ti, či môžu tvoje kozy smrečky ohrýzať. Len sa ešte ukáž, ani celé stádo nebude stáť za to, toľko ti navalia."

(Pavol Hrtús Jurina, *Kameň na kameni*, SSV, Trnava 1947)

Pomôžu nám však aj údaje historického a národopisného charakteru. Na okolí Trenčína sa slovom *armecký* označovala funkcia obecného sluhu, ktorý bol súčasne obecným bubeníkom. Funkcia armeckého bola aj v obecnej správe na Moravskom Slovácku. V Košeci (okres Považská Bystrica) si mládenci volili spomedzi starších mládencov mládenecký výbor, ktorý tvorili richtár, notár, armecký a sobotný. Pri spoločnom fašiangovaní armecký nosil ražeň.

Prídavné meno *varmecký*, ktoré významovo súvisí s vyššie uvedenými dokladmi, vyskytuje sa na južnej časti západného Slovenska aj v chotárnych názvoch. V Bátovciach (okres Levice) sa časť obce *Za notárom* volá aj *Varmecké domy*, v Kráľovej (okres Galanta) je pole zvané *Pri varmeckom moste*.

Slová *harmecký, armecký, varmecký* by sme darmo hľadali v Slovníku slovenského jazyka. Ak však zalistujeme v starších slovníkoch, počnúc od J. Palkoviča, nájdeme slovo *harmecký* s významami 1. nižší sudca, nem. *Unterrichter*, maď. *kisbíró*, 2. súdny sluha, nem. *Gerichtsdiener*, lat. *lictor*. Tieto údaje prevzali do svojich slovníkov aj J. Jungmann, F. Š. Kott, K. Kálal — M. Kálal, P. Tvrdý, E. Jóna — A. Jánošík. V slovensko-maďarskom slovníku J. Hvozdzika je však aj spojenie *harmecká cesta* = župná cesta a výklad, že podoba *harmecký* vznikla z *varmecký*, a to z maď. slova *vármegye* = stolica, župa.

Môžeme teda zopakovať, že slovo *armecký (harmecký, jarmecký, varmecký)* je odvodené z maďarského slova *vármegye;* používalo a podnes sa používa najmä na západnom Slovensku. Dokladmi z literatúry a údajmi národopisného charakteru sa spresňujú jeho slovníkové výklady. Slovo *armecký* značilo predovšetkým to, čo synonymné termíny *boženík, zakazáč, polgár, kišbír, obecný sluha, obecný zriadenec*. Vcelku ho môžeme dnes hodnotiť ako nárečový historizmus.

M. Majtán

SPRÁVY A POSUDKY

Slabá pomoc slovenským rečníkom

(JUDr. Jaroslav Holman, *Malá príručka pre rečníkov*. Z českého originálu upraveného pre nakladateľstvo EPOCHA preložil Štefan Uhlík. Bratislava 1970, 120 strán. Zodpovedný redaktor Ján Kvietok. Korektorka Mária Ďurisová.)

Aj keď sa túto maličkú knižočku nepodarí hádam kúpiť všetkým záujemcom nemusí ich to veľmi mrzieť — za titulom sa neskrýva to, čo by potrebovali. Na jednej strane sme svedkami toho, ako ľudia nevedia na verejnosti hovoriť prirodzene, bezprostredne a pohotovo, na druhej strane však vidieť veľký záujem prekonať tieto ťažkosti: štvoro vydaní slovenskej štylistiky sa

hneď vypredalo; Mestský dom kultúry a osvety v Bratislave bude organizovať od septembra tohto roku kurzy pre rečníkov, o ktoré je mimoriadny záujem; ľudia sú veľmi citliví na chyby proti ortoepickej norme najmä u televíznych a rozhlasových hlásateľov a redaktorov (veľké množstvo listov prichádza do Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra atď.). Problém teda nie je len v nadmernom používaní cudzích slov, v preberaní istých väzieb a spojení a „v citátománii", ako sa domnieva redakcia v úvode (5—17), ale je oveľa hlbšie, to sú len jeho vonkajšie, povrchové prejavy. Tu sa nám totiž začína prejavovať to, čo sa dlho zanedbávalo v školách — úcta k materinskému jazyku ako k najvyššej kultúrnej hodnote. Ale zalistujme si v knižke pekne po poriadku.

Po úvode nasleduje *Malá exkurzia do dejín* (19—30), faktografická zbierka o rečníctve v starom Grécku a v Ríme. Vari by tu bolo stačilo spomenúť dve najvýznamnejšie mená — Demostenes, Cicero — a nevymenúvať všetky známejšie mená (dokonca aj s názvami diel). Aj stredovek, aj novovek, ba aj naša súčasnosť mali a majú vynikajúcich rečníkov, preto hádam škoda skončiť spisom J. Blahoslava z roku 1571 a J. A. Komenského z roku 1561 a pridať rečnícku tradíciu uhorských a slovenských (?) škôl. Aké dedičstvo nám rétorika zanechala, to by sa chcel čitateľ dozvedieť.

Ďalšia kapitolka má síce názov *Obsah a forma ústnych prejavov* (31—54), ale o forme sa tu nehovorí nič (zjaví sa až o dve kapitoly ďalej) a „ústnosť" prejavu sa vyčerpá dvoma-troma vetami. Podľa autora obsah ústnych prejavov tvoria odpovede na tieto otázky: Prečo budem hovoriť? Aký je cieľ prejavu? Ku komu budem hovoriť? K nim sa pripájajú požiadavky ideovosti, pravdivosti a vedeckosti, konkrétnosti, presvedčivosti a dokazovania. Pravá polovička tejto kapitoly je potom logika: zákony správneho myslenia, úsudky a dôkazy. (V slovenčine je zaužívaný termín *zákon protirečenia* m. *zákon sporu, zákon vylúčenia tretieho* m. *zákon o vylúčení tretieho,* porov. s Filozofickým slovníkom, ktorý vydalo to isté nakladateľstvo r. 1965.)

Didaktické zásady hovorených prejavov (55—64) obsahujú čo-to z didaktiky vyučovania dospelých: názornosť, trvanlivosť poznatkov, prístupnosť a primeranosť poznatkov, prístup ku kolektívu a k jednotlivcovi.

Najrozsiahlejšia je časť *Formy a sloh ústnych prejavov* (65—105). Pod formou sa myslí predovšetkým osnova prejavu: úvod, „stred" a záver. (Autor i prekladateľ pravdepodobne nezbadali, že v slovenčine sa ustálil termín *jadro prejavu.)* Z rečníckych útvarov sa najviac pozornosti venuje prednáške; prejav, referát, slávnostná reč a politická reč sú „voľne spracované", t. j. zhruba odpísané z gramatiky. (Porov. E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika,* Bratislava 1968, najmä s. 547.) Hoci podľa nadpisu by sa malo hovoriť o ústnych prejavoch, rozoberá autor ďalej iba „stred" prednášky. Konečne sa asi na jednej stránke (76—77) dozvieme o rozdiele medzi ústnym a písomným prejavom. Text si máme nahlas diktovať, čítať alebo nahrať na magnetofón a vyberať si podľa toho vhodnejšie výrazové prostriedky, ktoré sa musia dať ľahko vysloviť (!) a byť zrozumiteľné.

Hovoriť spisovne znamená vystríhať sa „prehreškov" pozostávajúcich zo šiestich ošúchaných slov *(nanášať, ostro stavať, nabehnúť* a i.), nehľadať spásu v cudzích slovách, nepoužívať „zastaralé" slová, „hrubé slová" ani „han-

tírku" a slang (81). Od synoným skok k obľúbenej zeugme, anakolútu a k elipse (opakujú sa pre istotu ešte raz na s. 90) a už sme v prirovnaniach, trópoch (podľa autora a prekladateľa len „tropy") a figúrach, ktorých počet prevýši nejednu školskú učebnicu. Autor pritom nerozlišuje štylisticky príznakové slová a štylistické využitie významu slov, mieša všetko dovedna. Pravdaže, aj príklady na jednotlivé figúry sú učebnicové. Praktické návody na prednášanie (respirácia, fonácia, artikulácia, prízvuk, frázovanie, modulácia hlasu, intonácia, gradácia) by vlastne mohli tvoriť aj samostatnú kapitolku. V *Psychologickej príprave na prednes* (106—115) sú spojené niektoré objektívne štýlotvorné činitele (prostredie, situácia) s relaxáciou.

V podanom stručnom obsahu sme sa usilovali ukázať, že dielko je súhrn dávno známych vecí z logiky, didaktiky, pedagogiky, štylistiky, psychológie doplnený vlastnou — iste bohatou — empíriou, no bez základných znalostí teórie štylistiky. Autor mieša subjektívne a objektívne štýlotvorné činitele (najväčšiu rolu hrá prostredie, ktoré nahrádza situáciu vôbec), nevystihuje základný rozdiel medzi ústnymi a písomnými prejavmi (chýba špecifickosť ústneho prejavu, a to nejazykové prostriedky, ako sú gestá a mimika), chýba členenie ústneho prejavu atď. Nevyzerá na korektorskú chybu, že sa stretneme s *členením hlások* m. *článkovaním*, ani *rečové fakty* nemôžu nahradiť správne *rečové takty*.

Slovenský preklad je urobený celkom mechanicky, teda predovšetkým bez znalosti normy, bez ohľadu na špecifickosť vetnej štruktúry slovenčiny a bez akéhokoľvek jazykového povedomia. Okrem „tradičných" prekladateľských nedostatkov, ako je nepoužívanie synoným (stále iba *snažiť sa, nápad, nápaditosť(!), hlavne, nutnosť(!)*) stretneme sa s takýmito zarážajúcimi chybami: *hantírka* (19, 81) m. štylisticky neutrálneho termínu *žargón*, resp. *slang, veľmi pekná jadrná slovenčina* (10, 14), *ľúbivé sluchové dojmy* (23), *ľúbivá forma* (33), *chyba krásy používaného jazyka* (9), stále iba *riadiť* m. *viesť, správať sa, gramofónové dosky* m. *g. platne* (112). Nesprávne sa používa predložka *pre* v účelovom význame: *pre začiatok* m. *na začiatok* (16), *vhodný pre všetky príležitosti* m. *na všetky príležitosti* (99), *odborník pre spory o dedičstvo* m. *na spory*, resp.. iný termín (24), *základ pre kariéru* m. *základ kariéry* (26), *pre hovorenie potrebujeme* m. *na hovorenie* (93) a i. A čo si myslieť o takýchto štylistických obratoch v príručke pre rečníkov: *rečník je ďaleko od kľučkovania* (53), *kladný vzťah k svojmu prejavu* (107), *správať sa čo najvkusnejšie* (109), *vkusná výzdoba, obrazy a kvetiny majú kladnú úlohu* (111). Táto malá vzorka chýb (pripojac ešte nesprávnu interpunkciu na viacerých miestach) nás privádza na všetečnú otázku: Akú má vlastne funkciu pri tvorbe knižky platený korektor, pravda, okrem ľahkého „splývania" s mechanickým prekladom? Aké je jazykovedné vzdelanie a jazykové povedomie niektorých prekladateľov z češtiny, to by bola iná otázka.

Ak sa v úvode knižky pochybuje o tom, že „vysloviť striktnú požiadavku spisovnosti hovorených prejavov všeobecne je trochu nereálne" (15), musíme dať podľa tejto konkrétnej práce autorom za pravdu. Naozaj, keď sa vo vydavateľstve — nie vo všeobecnom, ale v konkrétnom — hrubo porušuje spisovná norma práve v praktickej príručke pre rečníkov, ako môžeme od nich žiadať spisovné vyjadrovanie, akým príkladom im to slúžime? No ak je na druhej strane v každej vyspelej kultúrnej spoločnosti — a k tej sa hádam

chceme rátať aj my! — spisovnosť verejných ústnych prejavov *záväzná*, tak treba vari ešte raz porozmýšľať nad svojou robotou. (Napokon nadviazanie kontaktu s poslucháčmi nezávisí od používania dialektizmov, resp. iných hovorových prostriedkov, ale predovšetkým od rečníkovej pohotovosti, schopnosti, bezprostrednosti, teda od autorovej osobnosti.) Ak sa chcú naši rečníci k tomu dopracovať, musia, žiaľ, siahnuť tam, kde predtým — za praktickou slovenskou štylistikou alebo za slovenskou gramatikou. Dakedy práve k tým najjednoduchším veciam je najťažšia cesta.

J. Bosák

Znepokojujúce jazykové nedostatky učebnice literatúry

Tohto školského roku (1969-1970) žiaci našich stredných škôl dostali dve nové učebnice literatúry, ktoré svojím spracovaním a úpravou vyvolali zaslúženú pozornosť a pocit spokojnosti medzi našimi žiakmi a isto aj medzi vyučujúcimi a v zainteresovanej verejnosti, hoci nechýbajú ani výhrady.

Vysoká kultúra jazyka týchto učebníc je nesporná, tak sa to už patrí, taká je tradícia našich učebníc literatúry v ostatnom období.

Nemožno sa však povzniesť nad niektoré znepokojujúce javy v súvislosti s učebnicou literatúry pre 1. ročník SVŠ a SOŠ (1969). Týkajú sa používania niektorých slov a tvarov, ktoré sa doteraz vždy v dobrej slovenčine pokladali za nespisovné, prípadne sa hodnotili ako slová z nižšieho hovorového štýlu, teda ako také, čo v nijakej učebnici nemajú miesta.

Kollárovo dielo *O literárnej vzájomnosti* sa vždy označovalo z hľadiska slohového útvaru (žánru) ako *rozprava*, no terajšia učebnica ho neoznačuje za iný útvar, povedzme za úvahu, lež za *pojednanie* (s. 177), hoci aj Slovník slovenského jazyka III, tento výraz hodnotí ako „zriedkavý, knižný", čo v zrozumiteľnejšej reči treba chápať ako nespisovný. Aj v súvislosti s Dobrovským (s. 159) sa píše, že svoje *pojednania* písal v nemčine a latinčine, hoci je jasné, že ide o rozpravy napísané po nemecky a po latinsky. O štúrovcoch (s. 234) sa dočítame, že *jednanie* viedenskej vlády zlomilo ich posledné nádeje, hoci tu možno písať iba *o rokovaní*, lebo jednanie je vecou kúpy a predaja na voľnom trhu a najmä na starodávnych jarmokoch.

Spojenie slovesa *zvyknúť* s iným slovesom sa vždy pokladalo za neslovenské (maďarizmus), veď Slováci nehovoria *zvyknem chodiť do divadla*, ale *chodievam* do divadla, *popoludní čítavam* (nie *zvyknem čítať*), *večer si líham po desiatej* (nie *zvyknem si ľahnúť*); teda nie je správne, ak sa o básni E. A. Poea *Havran* píše v učebnici, že *sa zvykne pokladať za* najdokonalejšiu báseň v angličtine (s. 206); stačilo napísať *pokladá sa* alebo *zvyčajne, často sa pokladá*.

Sloveso *dokázať* v slovenčine sa správne používa v spojení s dôkazom, kým v inom spojení sa pokladá za správne iba sloveso *vedieť*. V dobrej slovenčine nehovoríme a nepíšeme: *dokaže sa ľahko naučiť celú báseň*, lež *vie*

(v l á d z e) sa naučiť, preto nevieme pochopiť, ako sa dostali do tejto učebnice spojenia: *Goethe dokázal zlúčiť v sebe najlepšie tradície ... s pocitmi súčasníka* (s. 154) namiesto *v e d e l zlúčiť;* takisto má byť *n e v i e (n e v l á d z e) sa vyrovnať*, a nie *nedokáže sa vyrovnať* (s. 155). *Fándly zasa dokázal spojiť* (s. 170) m. *v e d e l spojiť*. Teší nás, že sa tu správne použilo sloveso *vyrovnať sa*, lebo zasa na str. 195 čítame, že Chalupka sa nedokázal *vyporiadať* s princípmi činoherného žánru. Naozaj má byť *vyrovnať sa, poradiť si, zvládnuť* a pod.

V kultivovanej slovenčine sa nepokladá za správnu väzba *zúčastniť sa niečoho*, ale iba *zúčastniť sa n a n i e č o m* v niečom, no na str. 178 čítame *zúčastnil sa bojov* (spr. *v bojoch)*. Nazdávame sa, že do učebnice literatúry, by sa takáto zastaraná väzba nemala dostať.

Na str. 182 sa používa slovo *starešina (starešinov snemu)*, hoci už Samo Chalupka v básni Mor ho! píše *Národ slovenský, kňazstvo i s t a r š i n a n a š a* (teda bez *e)*.

V slovenčine vyhýbame slovám *bojácny, bojácnosť* a používame výrazy *bojazlivý, bojazlivosť* (pozri KS 1, 1967, 265); namiesto výrazov *nebojácny, nebojácnosť* radšej píšeme *smelý, smelosť*. Teda Martin v Detvanovi dokumentoval *zmysel pre spravodlivosť a s m e l o s ť*, nie *nebojácnosť* (s. 251).

Výrazy *k dostaniu, k uloženiu, k použitiu* sú už vyše pol storočia predmetom výhrad (germanizmy), preto sa do učebnice nemalo dostať spojenie *prameň k poznaniu života* (správne *prameň p o z n a n i a života);* podobne ani druhotná predložka *kvôli posilneniu jednoty* sa nemala uprednostniť pred prvotnou, správne *n a posilnenie jednoty* (s. 189).

Na str. 238 je zaujímavé, ale nesprávne spojenie správnej a nesprávnej väzby slovesa *využívať* (správne niečo) vo viacnásobnom predmete: *vhodne využíva priestor ... a predstáv* (správne *p r e d s t a v y)*.

Viac ráz sa v Slovenskej reči písalo, že popri termíne *štúrovčina* treba symetricky používať aj termín *b e r n o l á k o v č i n a*, nie *bernoláčtina*, ako je na str. 160 a 168.

V ruštine a maďarčine sa radové číslovky píšu podľa inej zásady ako v slovenčine. V slovenčine sa nekombinuje číslica s vypísaním príslušnej pádovej prípony, ale za radovou číslovkou vyjadrenou číslicou píšeme iba bodku. Teda nesprávne sa v učebnici píše (s. 185): *oslavy 300-ho výročia Lutherovej reformácie*, lebo malo byť *oslavy 300. výročia*, prípadne radšej vypísať číslovku slovom *(trojstého, štvorstého* ap.).

Prekvapuje, ako sa v učebnici aktivizujú zložené tvary trpného rodu namiesto zvratného pasíva. Z množstva príkladov uvedieme iba jeden (s. 183): *Časomerný rytmus bol naopak pokladaný za anachronizmus ...* Tu by sa žiadalo zvratné pasívum *pokladal sa.*

Opakujeme, že nás znepokojili takéto kazy učebnice literatúry. Sú to jednoznačné previnenia proti kultúre spisovnej slovenčiny. Neboli by sme radi, keby sa podobné oslabovanie normy spisovného jazyka šírilo odtiaľ, kde sa doteraz požiadavky jazykovej kultúry neobchádzali. Nejde tu iba o autorov, ide aj o recenzentov a jazykového redaktora. Azda sú to len priebežné nedostatky, ale ani také by sa nemali vyskytnúť v náročných učebniciach literatúry pre predmet slovenský jazyk a literatúra na stredných školách.

V. Uhlár

SPYTOVALI STE SA

Domerok je ústrojné slovo. — Ondrej Gašur, Zvolen: „Dodatočné finančné odvody zistené pri daňových revíziách ap. sa v češtine pomenúvajú výrazom *doměrky*. Oznámte mi rovnocenný slovenský výraz. Sám som sa stretol so slovami *domierky, domerky, dorúbky.*"

Pojem, ktorý sa v českej účtovnej a daňovej terminológii pomenúva termínom *doměrky*, môžeme aj v slovenčine pomenovať názvom *domerok*, mn. č. *domerky*. Príponou *-ok* sa aj v slovenčine bežne tvoria názvy vecí (vec tu chápeme v širokom zmysle slova) od slovesných odvodzovacích základov, napr. *výpalok, ohorok, dôdavok, dôvažok, príplatok, poplatok, preddavok* atď. Podoba *domierky* je iba mechanickým poslovenčením českého termínu a variant *dorúbok* má zasa tú nevýhodu, že sa dá chápať aj ako odvodenina od slovesa *dorúbať*, ktoré má celkom iný význam.

Mohli by sme uvažovať aj o zavedení viacslovného názvu (napr. *dodatočný výmer dane, opravný výmer* ap.), ale keďže sa už v praxi používajú jednoslovné termíny, treba z nich voliť najprimeranejší. Za taký pokladáme termín *domerok*.

Slovo *domerok* nie je zachytené v slovníkových príručkách (napr. v Právnickom terminologickom slovníku, v Slovníku slovenského jazyka) a nenašli sme ho ani v dokladovom materiáli Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Ale to ešte neznačí, že sa v príslušnom okruhu nemôže používať, najmä keď vyhovuje vecne a keď aj z jazykovej stránky nie sú proti nemu námietky.

I. Masár

Nie častota, ale častosť. — Istá poslucháčka Pedagogickej fakulty v Prešove chce vedieť, či môže v diplomovej práci slovo cudzieho pôvodu *frekvencia* vo význame „hojnosť výskytu" nahradiť domácim slovom *častota*.

Naša odpoveď je záporná. V spisovnej slovenčine sa príponou *-ota* už len zriedkavo tvoria názvy vlastností, napr. *hustý — hustota, pustý — pustota, drahý — drahota, milý — milota*. Prípona *-ota* je v týchto prípadoch už neproduktívna, niektoré názvy vlastností utvorené touto príponou sú v súčasnom spisovnom jazyku zriedkavé alebo zastarané, napr. *hnusota, jasnota*. Najtypickejší a zároveň najproduktívnejší slovotvorný model názvov vlastností je model s príponou *-osť*. Tvoria sa podľa neho podstatné mená takmer od všetkých prídavných mien, napr. *slabý — slabosť, tuhý — tuhosť, tupý — tuposť, trpký — trpkosť, plytký — plytkosť, bezpečný — bezpečnosť, húževnatý — húževnatosť* a pod. Preto aj od prídavného mena *častý* možno príponou *-osť* utvoriť podstatné meno *č a s t o s ť*.

J. Jacko

Odstúpiť spisy, či postúpiť spisy? — Zapisovateľky Okresnej prokuratúry v Leviciach: „Prosíme Vás, poraďte nám, ktoré zo spojení je správne: *odstúpiť spisy* alebo *postúpiť spisy*."

Sloveso *odstúpiť* má podľa Slovníka slovenského jazyka tieto významy: 1. postaviť sa bokom, vzdialiť sa, odísť, 2. upustiť, ustúpiť, zrieť sa nároku na niekoho alebo na niečo, napríklad *odstúpiť od skúšky, odstúpiť od plánu, odstúpiť od svojho predsavzatia,* 3. prenechať, zrieť sa niečoho v prospech niekoho, 4. vzdať sa nejakého postavenia alebo verejnej funkcie. Sloveso *odstúpiť* vo svojom druhom význame sa používa aj ako právnický termín v spojeniach *odstúpiť od kúpy, odstúpiť od návrhu, odstúpiť od zmluvy, odstúpiť od trestného činu, odstúpiť od žaloby* a má význam „upustiť, ustúpiť od niečoho zamýšľaného alebo plánovaného", napríklad: *Niektoré buržoázne zákony autorovi priznávajú právo, aby z týchto príčin odstúpil od zmluvy, ale len za podmienky, že autor plne odškodní rozširovateľa diela.* (Luby, Autorské právo).

Pri slovese *postúpiť* zaznačuje SSJ päť významov: 1. urobiť krok alebo niekoľko krokov dopredu, pokročiť, podísť, 2. premiestniť sa, posunúť sa, obyčajne v boji, 3. urobiť pokrok v nejakej činnosti alebo vo vývoji, 4. dosiahnuť vyššiu hodnosť, najmä v úrade alebo v spoločenskom postavení, 5. vzdať sa niečoho v prospech niekoho. V tomto význame sa sloveso *postúpiť* používa aj ako právnický termín, napr.: *Veriteľ môže zmluvou postúpiť pohľadávku inej osobe.* (Občiansky zákonník). Od slovesa *postúpiť* sú odvodené aj ďalšie právnické termíny: *postúpenie, postupiteľ, postúpenec, postupník.* Pri piatom význame slovesa *postúpiť* sa v SSJ poznamenáva, že je to administratívny termín v spojení *postúpiť spisy, žiadosť* s významom „úradnou cestou dať, odovzdať ďalej na vybavenie". Z toho vidieť, že z dvojice *odstúpiť spisy — postúpiť spisy* je správne len spojenie *postúpiť spisy.*

V administratívnej praxi sa niekedy pociťuje potreba presne, odborne sa vyjadrovať a vtedy je na mieste používanie administratívnych termínov. No pracovníkov administratívy chceme pri tejto príležitosti upozorniť, že jestvujú ešte aj iné slovesá, ktoré môžeme použiť v bežnom styku so stránkami na vyjadrenie toho istého významu, aký má sloveso *postúpiť*, pričom nejde o prostriedky s príznakom administratívnosti. Sú to slovesá *dať, odovzdať, poslať,* ktoré sú často výstižnejšie ako sloveso *postúpiť* a pre neodborníkov aj zrozumiteľnejšie. Napríklad: *Vašu žiadosť sme odovzdali tajomníkovi, Vaše spisy sme poslali Okresnému národnému výboru v Žiline* ap. Pri výbere medzi administratívnymi termínmi a bežnými jazykovými prostriedkami sa rozhodujeme podľa toho, komu adresujeme jazykový prejav.

Na záver zhŕňame: V spisovnej slovenčine v súvislosti s vybavovaním spisov a žiadostí používame slovesá *postúpiť, dať, odovzdať, poslať.*

M. Považay

Ks

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Ročník 4, 1970, číslo 7.

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., prevádzka 46, Partizánske. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-68.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1970.

Cena Kčs 3,—.